

УДК 821.161.2 – 94.09”19”Ю. Горліс-Горський:172.12/.15

**«ГОТУЙ НОВИХ БОРЦІВ, ХОЛОДНИЙ ЯРЕ!»
(ЗВИЧАЇ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ
У СПОМИНАХ ЮРІЯ ГОРЛІСА-ГОРСЬКОГО «ХОЛОДНИЙ ЯР»)**

Олексій ВЕРТІЙ

*Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка,
вул. Роменська, 87, Суми, Україна, 40002*

На підставі звичаєвих цінностей національно-визвольних змагань досліджено духовний світ, мотивацію дій, вчинків, становлення характерів та громадянську позицію повстанців Холодного Яру початку ХХ століття.

Ключові слова: національний, честь, гідність, віра, саможертвність, мета, цінність, життя.

Незважаючи на численні невдачі, поразки і втрати нашого народу на жорстоких роздоріжжях української історії, ми усе-таки маємо усі підстави заявити: «Ми – щасливі! Ми одна з найсильніших націй серед світової спільноти!» Історія національно-визвольних змагань найпереконливіше засвідчує це. Козацькі війни під проводом гетьманів Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Івана Виговського, інших полководців, гайдамацькі повстання на чолі з Максимом Залізником та Іваном Гонтою, боротьба проти більшовицько-комуністичного режиму в 10–20-х і 40–50-х роках ХХ століття під проводом Симона Петлюри, Степана Бендери, Євгена Коновальця, Всеукраїнське повстання 2004 року – то яскраві приклади спадкоємності національно-визвольних ідей, незнищенності духа українського народу, його волі до Свободи і Незалежності. Однією з вражаючих сторінок цієї історії є й Холодний Яр кінця 10 – початку 20-х років минулого століття.

Окупаційна ідеологія і практика юдобільшовизму разом із жовтневим переворотом у Петрограді принесли в Україну небачену жорстокість, руйнацію усіх устоїв нашого національного життя, впроваджену дикунсько-цинічними методами. Для більшої переконливості наведемо лише кілька прикладів такої жорстокості, руйнації та цинізму.

З приходом до влади «вожді» пролетаріату подбали у першу чергу про себе, а не про народ, якого вони «визволили» з капіталістичного ярма. У світових банках на свої рахунки Ленін (Бланк) поклав 75, Зінов'єв (Хірш) – 80 мільйонів швейцарських франків, Троцький (Бронштейн) – 11 мільйонів доларів США і 90 мільйонів швейцарських франків. Не відстав від них і «залізний Фелікс». На свої закордонні рахунки Дзержинський перерахував 80 мільйонів швейцарських

франків. Де вони взяли ці гроші? Продавали вироблену на своїх заводах і фабриках продукцію? Власними руками, як селяни, вирощували на полях хліб? Зрозуміло, що ні! Отже, це був вияв паразитичного існування, грабунок серед білого дня! Паразитизм і грабунок, в ім'я яких нехтувалось усе – людська честь і гідність, совість, найелементарніші норми людяності і т. д. До того ж робилося це свідомо, цілеспрямовано, з розрахунку на віддалену перспективу, відкрито. «Все должны быть зажаты в кровавую рукавицу, все пригнаты к земле. Кого можно – уничтожить, а остальных прижать так, чтобы они мечтали о смерти, чтобы жизнь была хуже смерти», – заявив у своєму виступі в Києві у 1918 році Лев Троцький (Лейба Бронштейн). «Ми повинні перетворити її (Росію. – О. В.) в пустелю, населену білими неграми, яким ми дамо таку тиранію, яка не снилась навіть найстрашнішим деспотам Сходу. Відмінність лише у тім, що тиранія ця буде не справа, а зліва, і не біла, а червона. В буквальному розумінні цього слова – червона, бо ми проллємо такі потоки крові, перед якими здригнуться і збліднуть усі людські втрати капіталістичних війн. Найбільші заокеанські банкіри працюватимуть у найтіснішому контакті з нами. Якщо ми виграємо революцію, розчавимо Росію, то на рештках її гробовища воздвигнемо владу сіонізму, перед якою весь світ впаде на коліна... Шляхом терору, кривавих бань ми доведемо російську інтелігенцію до повного отупіння, до ідіотизму, до тваринного стану», – характеризував він сутність і кінцеву мету, в ім'я яких було проведено так звану велику жовтневу соціалістичну революцію, в ім'я якої насаджували владу цих виродків у всій Росії, організували голодомори, знищували національні культури, національну духовність, винародовлювали нації. «Расстреливать... колеблющихся, никого не спрашивая и не допуская идиотской волокиты», – дав наказ своєму соратникові «по боротьбі за народні інтереси» Лейбі Троцькому «вождь світового пролетаріату» Володимир Ленін. І ці накази виконували старанно. Виконували так, що сам Лейба Троцький визнавав їх небачені масштаби і дику, звирячу жорстокість. «Ніде репресії, чистки, придушення і всі інші види бюрократичного хуліганства загалом не досягли таких страшних розмірів, як в Україні, у боротьбі з могутніми прихованими силами в українських масах, що прагнули більшої свободи і незалежності», – цинічно заявляв він.

Переконливим свідченням того є тисячі історичних фактів. Наведемо лише один із них. Виконуючи накази своїх петроградських зверхників, озброєні банди царського жандармського полковника Муравйова, посунули на Україну знову ж таки «визволяти» український народ від ворогів революції. Цинічно це звучить: царський жандармський полковник з наказу «вождя» пролетарської революції йде визволяти українських селян, робітників та інтелігенцію від «буржуазних» націоналістів, ворогів революції, тобто тих самих українських селян, робітників, інтелігенції. Першим актом такого «визволення» на шляху банд Муравйова стало масове кровопролиття серед мирного населення Глухова. У місті тоді було вирізано понад 400 осіб, у тому числі й учнів двох класів місцевої гімназії віком 12–16 років. Ще кривавішим був бій на станції Крути поблизу Бахмача. Там загони Муравйова влаштували криваву оргію над київськими студентами та

гімназистами. Жадоба крові розбудила в них голодних псів, і, обеззброївши юнаків, окупанти на морозі кололи штиками конаючих і уже мертвих юнаків, роздягнувши їх догола [8, с. 15–44]. Так більшовики втілювали у життя накази Троцького-Бронштейна і Леніна-Бланка та їхніх посіпак-одноплемінників. Скажіть: чим могла завинити перед збіговиськом ленінських кровопивць оця юнь? А таки «завинила»! І «завинила» лише тим, що були вони – українцями, які до самої смерті залишилися ними, мріяли і полягли у боротьбі за Незалежну Українську Державу. «Завинили» тим, що не покорилися ворогові!

Оця людиноненавистницька ідеологія і тактика юдобільшовизму проникала в найменші шпарини економічного, соціального, політичного, духовного, церковного життя. Вони руйнували віковічні устої українського суспільства, винародовлювали націю. Хаос, ставка на тваринну сутність людини як основу завоювання Європи, російський месіанізм як визначальна підстава тактики цього завоювання, відсутність будь-якої уваги і поваги до людської особистості, пригніченість її общиною, царем, Леніним і його комунополіцейською системою, паразитизм існування становили, за Д. Донцовим, природу і зміст російського духу, сутність політики юдобільшовизму.

Зрозуміло, що усе те викликало рішучий спротив серед українського селянства, робітників, інтелігенції. Виховані на підставах козацької націократії, на принципах уваги й поваги до людської особистості, спадкоємності ідей Б. Хмельницького, І. Мазепи, І. Виговського, Т. Шевченка, ідеалів свободи і волі, широкі маси українців сприймали цю ідеологію і тактику, цей дух як людиноненавистницькі, паразитичні, окупаційні, як вияви російського абсолютизму, шовінізму, як загрозу самому існуванню нації. «Аморфною російською масою може керувати тільки самодержавство, самостійним європейським суспільством – тільки власна дія. Тому Росія змушена, з одного боку, захищатися від ґрунтовних європейських рис і не допускати до себе європейських бацил, оскільки ті ґрунтовні риси, прищеплені в Росії, можуть призвести тільки до хаосу і розпаду державного механізму. З іншого боку, Росія змушена прагнути знищити ту Європу, всюди, куди сягає вплив Європи, викоринити її ідеї, позаяк вони формують єдиний захист проти будь-якого абсолютизму, в тому числі і проти російського. Попри це, вона домагається континентального панування задля руйнації духовного усвідомлення своєї належності до єдності, що на Заході окремих людей об'єднує в групи, верстви, класи і спілки, нації, і намагається перетворити ті суб'єкти на аморфну, неспроможну до спротиву масу» [5, с. 11], – говорив з цього приводу Д. Донцов. Далі він підсумував: «Росія постійно боролася з тими європейськими принципами, хоч би за якими формами приховувалася ця боротьба. Росія не боролася проти буржуазії, а проти принципу особистісної гідності і права, що їх як Ленін, так і Леонтьєв безнадійно плутають із принципом “буржуазності”» [5, с. 113].

На превеликий жаль, така політика Росії, такий дух Росії в Україні були сприйняті неоднозначно. Оманлива ідея входження України до складу Росії як єдиного способу її порятунку ще довго тримала в своєму полоні чільних представників тогочасної ідейної та політичної української провідної верстви.

Глибокий знавець української історії М. Грушевський, наприклад, наголошував на тому, що український народ, виборовши собі ціною великої крові свободу від польського панування, «необачно зв'язався з Московським царством, шукаючи його помочі проти Поляків, і московське правительство помалу поневолило його» [4, с. 115]. За тим на вільний народ накинуто кріпацтво, українську старшину, козацтво, міщан і духовенство позбавлено політичних прав і свобод, заслано в Сибір. Усі прибутки і доходи контролював царський уряд і їх передавав у царську казну, з якої фінансували подальше закріпачення України, нищення української мови, культури, духовності, нещадне винародовлення нації. Заборонено було не лише вивчати історію України, а й згадувати саме слово «Україна», «щоб українці не знали, хто вони і як прийшли до такої неволі» [4, с. 115]. Більше того, розуміючи автономію як право українців жити за своїми, а не чужими законами, мати свою, а не чужу владу, усі свої сподівання М. Грушевський покладав на таку автономію у складі Росії доти, доки банди Муравйова не залили кров'ю українців вулиці Києва і снарядом зруйнували його власний будинок.

З Росією пов'язував відродження української нації й В. Винниченко. Він, як і М. Грушевський, добре розумів сутність політичного духу Росії. Уже в 1920 році у «Відродженні нації» В. Винниченко виконав досить докладний, глибокий і усебічний аналіз ідейних та політичних основ російського юдобільшовизму і показав супротивну будь-яким формам народовладдя його природу, наголошуючи на тому, що ««соціалісти» по всьому світі не тільки що підпірають владу й лад світових злочинців, а ще боряться, й жагуче, люто боряться й словом, і залізом, і вогнем проти тих, хто нищить той злочинний лад у себе й хоче знищити його по всьому світі» [2, с. 190]. Зрозумілим є і сором та жаль В. Винниченка з приводу того, що українські «соціалісти» поклали найбільше сил і життя, принесли найбільше своїх і чужих жертв на ту, як він сам говорить, безславну боротьбу. Однак і йому забракло проникливого погляду та далекоглядності, адже за всього того, за всієї підтримки усіма верствами українського суспільства Центральної Ради як найвищого державного органу Незалежної України, В. Винниченко стверджував: «Ми одразу, без вагання, без торгування повірили в Революцію... Український сепаратизм тоді помер разом з причиною, що породила його. Українство тепер орієнтувалось тільки на Всеросійську Революцію, на перемогу справедливості, на здобуті права всякого поневоленого. За 250 років перебування в спільці з Росією українство в ці дні почуло себе в Росії д о м а, вперше інтереси цієї колишньої в'язниці стали близькими, с в о ї м и» [1, с. 42–43]. Чи справді так було? Якою ціною заплатили мільйони українців за оту смерть українського сепаратизму і причин, що його породили, за відсутність отих «вагань» і «торгувань», за наївну віру «в Революцію»? Які висновки маємо зробити з цього? Глибокі, чіткі, неоднозначні відповіді на ці питання дає Ю. Горліс-Горський у своїх споминах «Холодний Яр».

Насамперед зазначимо, що їх автор постійно наголошував на історичній обумовленості морально-етичного вибору учасників національно-визвольних

змагань кінця 10-х – початку 20-х років. Опір більшовицькій навалі викликав не лише «дух Росії», про який ішлося вище, а й віковічні звичаї українського народу. Цинізм, жорстокість, маніакальна юдобільшовицька ідея панування над світом, масові кровопролиття в ім'я цієї ідеї в Україні зіткнулися з виплеканими у процесі історичного розвитку нашого народу культом свободи і волі, культом Роду, уваги і поваги до людської особистості, почуттям господаря на своїй землі, народовладними основами національного укладу соціального, економічного, політичного, духовного і т. д. буття, на підставі яких сформувався український національний характер, які визначили зміст української національної ідеї як основи єдності усіх верств і прошарків українського народу.

Щоб переконатися в усьому звернемося до конкретних явищ, подій і фактів, про які йдеться у спогадах Ю. Горліса-Горського, та архівних документів, що стосуються Холодного Яру. Усі вони пройняті ідеєю української трудової моралі, любов'ю до землі і праці на ній, непримиренним ставленням до ледарства, відразу до нього, до наживи за чужий рахунок, будь-яких інших способів паразитичного існування. Український селянин, робітник, інтелігент постає в них як взірць моральної і духовної досконалості, сформований усім укладом українського життя. Звідси його свободолюбність, звідси несприйняття будь-якого насильства над собою, побратимство і розуміння громади як Роду, отже, й відданість їй, громадянська позиція загалом. Саме це й кликало їх у ряди борців за Самостійну Україну. «Настав час всім кращим синам УКРАЇНИ, синам волі, синам вільного трудового життя взятися за зброю. Взятися чесними, мозолисто натрудженими руками, але знайте, що не на грабунки, не на вбивство мирного населення лунає цей заклик, ні, він закликає до боротьби, до самої рішучої боротьби з насильством, з неправдою, з якою прийшли до нас комуністи, які сами робити не хотіли, а прийшли до нас, аби жити нашим трудом, аби зруйнувати все те, що було збудовано в нашій житті, що було облите нашим потом і кров'ю. Вони оголосили війну капіталу і воювали ... перекладаюче з одної кишені в другу, себ-то набивали свої кармани грішми, які брали не тільки з буржуїв, а й з кожного бідняка, як тільки удавалось. ... хто такі комуністи. Це лодарі, дармоїди, лидацюги, а далі грабіжники, душогуби-розбійники» [3, с. 384], – читаємо у відозві інформаційного бюро штабу загону Холодного Яру до селян і козаків від 4 червня 1919 р. У ній, як бачимо, немає натяку на оту патологічну лєнінсько-троцькістську жадобу крові, насильства тощо. Навпаки – вона сповнена рішучої боротьби проти них, боротьби за свої права, свободу і волю на своїй землі. Прямо протилежний зміст двох моралей, двох звичаїв тут очевидний: мораль і звичаї російських загарбників, очолюваних лєнінами (бланками), троцькими (бронштейнами) – це суцільне насильство, суцільне здирство, суцільний паразитизм, ота пригніченість людської особистості дикою масою і політичними та ідеологічними петроградськими зверхниками, інстинктом озвірілого стада, це рабська покора, про які говорив Д. Донцов. Мораль і звичаї українця – це свобода, набутий власним трудом достаток, злагода у сім'ї та громаді, вільний розвиток особистості на цих підставах. Там – знецінення людської особистості, нищення життя, тут – їх благополуччя і розквіт.

Зокрема Ю. Горліс-Горський навів непоодинокі приклади формування національної та громадянської позиції різних поколінь холодноярців на підставі ідей і творчості Т. Шевченка загалом, що також стало невід'ємною складовою звичаїв українського укладу життя. Скажімо, у згаданій вище відозві інформаційне бюро штабу загону Холодного Яру скеровує селян і козаків на такі ознаки і поняття етики Кобзаря, як воля, любов до рідного краю, здатність на мученицькі випробування в ім'я свого майбутнього, отже і майбутнього України, побратимство, вірність козацьким звичаям, віра в остаточну перемогу і повне, вільне господарювання на своїй землі та владарювання у своїй національній державі. Цілком очевидно, що автори відозви самі виховані на підставах Шевченкової моралі та етики, добре розуміли їхній магічний вплив на козаків та селян, їхню незвичайну здатність викликати дух протесту і непокори, залучити їх у ряди повстанців проти юдобільшовизму. Сила Шевченкової етики полягала й у тому, що на її підставах формувався національний характер, духовний світ, національна громадянська позиція цілих поколінь українців аж поки вона виформувалась у національний звичай, отже, визначила зміст і сутність повсякденного буття українців, які передавалися й удосконалювалися з покоління в покоління.

Прикметною в цьому плані є розповідь Ю. Горліса-Горського про сільську дівчинку Дусю, до господи батьків якої він завітав одного разу разом з розвідницею Олею Кравченко. Присутність Т. Шевченка, його ідей в обставинах повсякденного життя Дусі сформували не по-дитячому серйозне і глибинно українське сприйняття та розуміння нею навколишнього світу. У своєму підлітковому віці, побачивши, як, сидячи на коні, отаман Маруся вела селом свій загін, вона стала твердо переконаною, що також буде отаманом. Знала вона й прізвища всіх отаманів та видатних повстанців, знала, що борються вони «за Україну, яку москалі “хочуть взяти до неволі”». Знала імена полеглих і що за їхні душі “треба Бозі молитися”. Що під Новомиргородом чекісти вже тричі зрізували хрест на могилі вбитих повстанців, а хтось уночі встановлював ще вищого» [3, с. 280]. Тож цілком закономірно, що Дуся усією душею і усім дитячим серцем сприйняла «Розриту могилу» Т. Шевченка, яку декламувала щиро, з відважними жестами і доброю інтонацією. Коли ж з чуттям проказала: «Ех, якби то знайшли, що там поховали. Не плакали б діти, мати б не ридала», низенько і шанобливо вклонилася своїм слухачам, віддаючи таким способом честь Шевченкові і повстанцям.

Ще один рівень присутності Т. Шевченка у звичаєвому світі холодноярців маємо у розділі «Бий москалів – рятуй Україну!» Культ звичаїв національно-визвольних змагань став для них основою співвіднесення самих себе з їхнім морально-етичним змістом як джерелом особистої морально-етичної досконалості. І зовсім юна дівчина, і старенька бабуся, яка йшла назустріч з горщиком, і дід з люлькою біля воріт з якоюсь особливою повагою проводжають загін козаків-мельниківців, що виступає із села. В оцьому шанобливому ставленні до повстанців – єдність поколінь, ґрунтована на козацько-гайдамацьких звичаях свободи і волі, на спадкоємності непокори, що

виявляється у їхньому одностайному побажанні побити москаля-бусурмена і вертати здоровими назад додому. «Чи випадкова ця одноманітність прощання? Чи не прадідівське то добро?» [3, с. 184], – ставив Ю. Горліс-Горський далеко не риторичне запитання. І тут же відповідає на нього: ні! це – закономірність, це – справді прадідівське! Ніби бажаючи переконати в цьому й своїх читачів, майбутніх борців за волю і честь України, він повертається до образу Т. Шевченка, знову говорить про спадкоємність його ідей серед холодноряців: «Хлопці варили в казанах куліш, пришкварювали на шомполах шматки сала. В гуртах тихо співали тужливо-мрійних пісень. Біля одного вогнища середніх літ повстанець із почуттям читав вголос потріпаного “Кобзаря”. Вибрав місця про Суботів, Чигирин, Холодний Яр, Гайдамаччину... **Козацькі правнуки** (виокремлення шрифтом наше. – *О. В.*) уважно слухали, розсівшись і розлігшись на землі. Слухала, здавалося, наблизившись у сутінках, і Дорошенкова гора...» [3, с. 187]. Т. Шевченко одухотворював, надихав повстанців. Тому проблема етичного вибору перед ними не стоїть, адже цей вибір уже зроблений попередніми поколіннями на користь самостійної України. Вони лише керуються ним в обставинах тогочасного життя, забезпечують спадкоємність ідей Т. Шевченка як національного звичаю.

Світ національної духовності холодноряців характеризується і звичаями побратимства, вірності клятві, обов'язку, законам лісу, вірою в перемогу, глибинно українським змістом таких морально-етичних понять, як мета, смисл і цінність життя. Вони – основа взаємин між повстанцями, їх ставлення до інших людей і навколишнього світу, а відтак і поведінки за тих чи інших обставин, життєвої позиції загалом.

У спогадах Ю. Горліса-Горського, розповідях В. Колісника про злочини російської червоної армії в Україні, С. Орел про долинського отамана С. Клепача, інших матеріалах не раз маємо роздуми про природу побратимства повстанців, усвідомлення його як нашого національного звичаю, який увійшов у свідомість селян, козаків та їхніх нащадків як невід'ємна складова їхнього духовного світу і світогляду загалом. Скажімо, отаман-галичанин й увийти собі не може, щоб повстанці могли діяти супроти тих потреб, які диктує та чи інша ситуація, доля України. На його тверде переконання кожен, кому дорога ця доля, має діяти в її ім'я, діяти рішуче, самовіддано, без будь-яких вагань. Відтак, доля України, оця рішучість, самовідданість, послідовність виступають тими психологічними, морально-етичними та ідейними чинниками, які об'єднують повстанців у єдину родину, формують їх побратимство. Тому вони одностайно підтримують свого отамана, адже кожен, як і в часи Богдана Хмельницького чи то Максима Залізняка, так і зараз, беручи до рук зброю, «хотів бути військом. І коли в нього вселялася віра в справу, коли він вірив у зорю свого отамана, коли той не мітингував і не питав, чого хто хоче, лише авторитетно і певно наказував, повстанець йшов за ним і ставав ідеальним вояком» [3, с. 214]. Зворушливе родинне почуття, почуття морального обов'язку, власної причетності до великої справи, жадання перемоги над ворогом вкотре зродилися у душі сивого селянина, який після наради у Мошнах, вийшовши зі штабу, «закоханим поглядом глянув

на жовто-блакитний прапор, прикріплений на одній із гармат, що стояли на вулиці поблизу штабу» [3, с. 211]. Тому-то й інші селяни та козаки, охоплені повстанським рухом, воліли дії і дивилися на холодноярців «як на силу, що об'єднає їх і поведе на боротьбу з москалями-большевиками» [3, с. 211], як на подиву гідну Українську Родину. Тому-то й дядько Вустим із с. Скаржники не міг у лиху для України годину відсиджуватися вдома і пішов до повстанців, оскільки «наші всі пішли до них» і йому тоді «буде погано», коли не підтримає їх, не відчужить їх побратимського плеча.

Хай дарує шановний читач, але не можу не навести тут розлогого уривка з розповіді Ю. Горліса-Горського про підняте А. Чорнотою (Ю. Дроботківським) повстання холодноярців у Лук'янівській в'язниці, в якому їхнє побратимство підноситься до взірця питомо української морально-етичної досконалості людини, взірця нездоланності, величчя і слави цього побратимства. Коли нерівний бій в'язнів з чекістами наближався до трагічної розв'язки, «похмурий відійшов від вікна і став у кутку.

– Ну, хто хоче від своєї, не чекістської – підходь...

Вставали і підходили по одному. Цілувалися з похмуриком.

– Прощай, Андрію...

– Прощай, друже! Куди хочеш?

– В чоло...

Вистрелив у чоло.

Підходить другий.

– Прощай! Куди бажаєш?

– У серце...

Вистрелив у серце.

Вистріляв усі набой з рушниці й револьвера.

А залишилось ще декілька повстанців, що не мали зброї.

– Ну, а ви, хлопці, вибачте... Погарячкували – не залишили для вас. Візьмете в нас рушниці й без набой кинетеся на чекістів, щоб до льоху не йти... Ну, отамани, – усміхнувся похмурий до товаришів із рушницями, – ставайте. Хай хоч раз вами покомандую. Загородній! У тебе револьвер?

– Револьвер і одна...

– Ставай проти мене, я собі теж у револьвері залишив.

Поцілувались, стали посеред коридору парами, один проти одного. Похмурий проти Загороднього, біля них – інші отамани Холодного Яру, за якими козаки-холодноярці та інші повстанці. Кожний тримав однією рукою свою рушницю, іншою – направляв цівку товаришевої рушниці собі в серце.

– Ну, готово? – радів чогось похмурий. – Увага! Живе Україна! Один! Два! Три!

Шістнадцять тіл впало на підлогу» [3, с. 347–348].

Жили разом, боролися разом, разом і загинули. Як бачимо, побратимство – це однакове розуміння національної честі та гідності, мети, смислу і цінності життя. Це однаковий вияв громадянської позиції у боротьбі за свободу і волю українського народу, це однакове усвідомлення свого обов'язку перед Україною

та її майбутнім. Це саможертвність і непокора в ім'я прийдешніх поколінь. Трагічна розв'язка повстання холодноярців у Лук'янівській в'язниці – то вияв героїзму, мужності, вірності даній перед побратимами клятві, то – виклик юдобільшовицьким окупантам, то – втілення в життя гасла «Воля України – або смерть!» і разом з тим – взірць незламності українського духа, українського Роду, приклад для наслідування, заповіт нащадкам, тобто нам з Тобою, шановний читачу. Це ті підстави формування національного характеру, національного розуміння честі, гідності, мети, смислу і цінності життя, громадянської позиції та національного світогляду загалом, яких не знайдемо в жодній Біблії, у жодній християнській етиці. Чому ж їх немає в жодному підручнику з етики? Чому ж замість етики українських національно-визвольних змагань запроваджуємо в школах християнську етику, нехтуючи таким способом національними звичаями. Звідси також наші сьогоднішні біди і невдачі. Так ніколи не збудуємо Українську Україну!

Природно постає питання: на чому ґрунтувався такий героїзм, таке саможертвове служіння своєму народові, така вірність клятві, побратимству, така віра в перемогу? Спомини Ю. Горліса-Горського, інші матеріали та документи «Холодного Яру» також дають на це глибоку, обґрунтовану і вичерпну відповідь: на усвідомленні отого «духу Росії» як загрози самому існуванню української нації і держави, на питоми українському розумінні національної честі та гідності, мети, смислу і цінності життя, на волі до життя, на безкомпромісності не лише у ставленні до ворога, а й до самого себе, коли йдеться про долю України, на усвідомленні відповідальності за виконаний обов'язок, моральної і духовної загалом вищості над ворогом, на здатності відмовитися від самого себе, переоцінити свою позицію, зрозумівши її помилковість, а чи то невідповідність обставинам та потребам часу, і зробити питоми український морально-етичний та громадянський вибір на користь цих обставин і потреб.

Скажімо, Андрій Чорнота ставить усім за приклад горців Кавказу. Він говорить, що московські кадрові старшини били в обличчя москаля, українця, поляка. Але ніколи вони не сміли дозволити собі так чинити з чеченцем чи то кабардинцем, адже добре знали, що «той відповідь на це ударом кинджала, не турбуючись, що завтра за це його розстріляють» [3, с. 70]. Тому-то за десятки, сотні років нещадної війни московська імперія не могла зламати їх морально, бо ж «і переможені, вони гордо споглядали зі своїх гір на переможців як на щось нижче від себе і не поспішали їм прислужувати» [3, с. 70]. Як бачимо, в характері горців, у їх національних звичаях Андрій Чорнота у першу чергу виокремлює духовну стійкість, почуття національної честі та гідності, віру у свої сили, безкомпромісність, послідовність і презирливе ставлення до ворога, які й сформували ці звичаї, згуртували їх у непокірні, свободолобні нації. Тому-то він не може сприйняти і не сприймає Христової заповіді непротивлення злу і насильству як згубні для українців, адже маємо таких «добрих сусідів», для яких потрібний не мрійний пав'ячий хвіст, а вовчі зуби, бо коли ми їх не матимемо і не примусимо наших «приятелів» шанувати себе, Україна ніколи не буде щасливою» [3, с. 70], адже лізуть вони до нас не для розваги, а хочуть загарбати

наші багатства, відібрати у нас нашу свободу і волю. Не випадково ж він підняв описане вище повстання у Лук'янівській в'язниці і загинув нескореним, як справжній український герой. Ось ті ідеали, на яких маємо виховувати нові покоління! Ось та етика, яку маємо сповідувати і вводити до шкільних та підручників для вишів!

Сам Андрій Чорнота (Юрій Дроботківський) таке розуміння національної честі та гідності, усвідомлення свого обов'язку перед Україною, своєї моральної і духовної загалом переваги над юдобільшовицькими окупантами пояснював сімейним вихованням, суперечностями тогочасного суспільства, в якому, з одного боку, підтримував українські національно-патріотичні сили, а з другого – боровся з їх (і своїми) ворогами, яких ненавидів до кінця і послідовно. Це й сформувало його глибинне українське почуття, яке, як він говорив, доходило інколи до хворобливого стану. Це глибинне українське почуття, ця послідовна і також глибинна ненависть до ворога й сформували його переконаним і послідовним націоналістом, привели до лав борців за незалежність України. Цього Юрій Дроботківський не приховував від чекістів у Лук'янівській в'язниці під час допитів і 16 січня 1923 року напередодні своєї смерті прямо у вічі заявив їм: «Я – українець-націоналіст і, як такий, є ворогом советської влади» [3. с. 380]. Звернімо увагу: Юрію Дроботківському, як і багатьом його побратимам, йшов тоді лише 27-й рік! Сформований у такому віці націоналістичний світогляд, почуття національної честі та гідності, усвідомлення своєї належності до українського роду, з одного боку, і моральної та духовної вищості над ворогом, презирливе ставлення, а не християнська любов до нього, яку сьогодні ми бачимо на кожному кроці (поблажливе ставлення до антиукраїнських президентів і Урядів, невміння розпізнати їх під час передвиборних кампаній і здатність продатися черновецьким за кілограм гречки та пляшку олії, примирливе ставлення до шустерів, каратаєвських, фельдманів, пінчуків і т. д., і т. п.), віра в перемогу, з другого, – ті морально-етичні цінності, які зумовили його морально-етичний вибір у обставинах тогочасної дійсності, розуміння ним мети, смислу і цінності життя, свого обов'язку перед Україною, піднісши його, отамана Холодного Яру, до взірця морально-етичної досконалості української людини, прикладу для наслідування наступними поколіннями, нашими сучасниками в тому числі. Вони стали й критерієм у розпізнанні справжнього ворога і друга, оцінки їх дій і вчинків, ставлення до них.

Що родинні звичаї стали одним із джерел національно-визвольних змагань кінця 10-х – початку 20-х років ХХ ст. переконливо засвідчує й історія роду Чучупаків з с. Мельники Чигиринського повіту Київської губернії (тепер Чигиринського району Черкаської області). Ідея самостійної України, пов'язане з нею розуміння мети, смислу і цінності життя, усвідомлення свого призначення у боротьбі за долю нації покликали славних представників цього роду Автонома Юхимовича, Василя Степановича, Дем'яна Степановича, Олексу Степановича, Петра Степановича, Семена Юхимовича, Степана Григоровича Чучупаків у ряди повстанців. Три з них, Автоном, Василь та Петро, принесли свої молоді життя в ім'я нашої сьогоднішньої Незалежності, загинувши у боях з юдобільшовицькими

окупантами. Ніхто з них і ніде не декларував своїх принципів та ідеалів. Вони утверджували їх, взявши у руки зброю, утверджували їх своєю кров'ю, ціною свого життя. Розуміння ними смерті як відродження себе у нових поколіннях закорінене у стародавні українські уявлення про неї, у звичаї і побут козаків, коли смерть не вважалася як такою, адже, згідно тих уявлень людина після смерті не вмирала, лиш переходила в іншу форму свого буття. Пригадаймо, скажімо, козацькі думи, легенди та перекази. Смерть на полі бою потрактовується в них як щось світле, величне, божественне, адже загинути на полі бою в ім'я свого народу, в ім'я його свободи і волі – почесно. Почесно тому, що людина в такому разі продовжує жити у пам'яті своїх нащадків. До того ж не просто продовжує жити, а надихає цих нащадків на героїзм, на нові подвиги в ім'я Вітчизни [6, с. 9]. «Звідси, – пише Г. Лозко, – одвічне прагнення військової верстви, в т. ч. українського козацтва, до свободи. Звідси і традиційне несприйняття зверхності над собою і повага до іншої особистості. Звідси живучість ідеї “краще смерть, ніж рабство”, якою вже тисячу років живиться український патріотизм» [6, с. 4]. Чи ж багато наших співвітчизників так думають сьогодні? Чи ж багато народних обранців, бізнесменів, представників української інтелігенції, які претендують на ідейну, духовну і політичну провідну верству нації, рядових громадян України сприйняли таке розуміння мети, смислу, цінності життя, морального обов'язку перед своїм народом як основоположні у своєму житті, у своїй громадській та політичній діяльності? На жаль, ні, бо ж його вогнем і мечем викоринювали з нашої свідомості царські, а потім комуно-советські, сатрапи та поліцаї, заганяючи страх у наші кістки. Та якби вони не старалися це робити, мети своєї досягти їм не вдалося. Спогади Ю. Горліса-Горського, які викликали у наших співвітчизників неабияке зацікавлення, робота усіх причетних до їх видання і перевидань, насамперед, членів Історичного клубу «Холодний Яр», – переконливе свідчення того, що Чучупаки, Ю. Дроботківський, сам автор спогадів, їхні побратими по Холодному Ярові, а разом із ними й ідеї національно-визвольних змагань українського народу, відроджуються в нашій пам'яті, твердо входять у свідомість сучасних українців, дієво формують наш світогляд, наші життєві принципи та ідеали, розуміння нами мети, смислу і цінності життя, отже, у безсмерті продовжують своє друге життя. Пізнаваймо себе глибше й усебічніше, співвідносячи свій духовний світ, свою громадянську позицію з ними. Не будьмо лиш байдужими і пасивними, кожен на своєму місці дієво підтримуймо, примножуймо і розвиваймо їх! Це – наш національний звичай, святий обов'язок перед загиблими за волю України, перед нашим майбутнім!

Вірність клятві, законам національно-визвольної боротьби, законам лісу – одні з тих звичаєвих підстав національно-визвольних змагань, які також знайшли докладне потрактування та висвітлення у «Холодному Ярі» Ю. Горліса-Горського. У чому ж виявляється ця вірність? Які її моральні підстави? У чому її сутність? Насамперед, це здатність за будь-яких обставин зберегти таємницю і цим врятувати своїх побратимів по зброї, сприяти в боротьбі з ворогом. Це також у всьому і завжди бути пильним, готовність морально і психологічно

підтримувати свого побратима, подати йому руку допомоги у скрутну хвилину, вселити в нього і самому зберегти віру в самого себе, віру в перемогу над окупантами. Це, зрештою, й кара за слабодухість, зраду, це уміння передбачити і запобігти загрозі для справи, задля якої став у ряди повстанців. Зміст цих ознак і понять визначається конкретними діями і вчинками героїв споминів, їх життєвими принципами та ідеалами їх національною громадянською позицією.

Ось два діди – Шевченко і Гармаш. Здавалося б, що їм потрібно у їхньому віці? Але обидва вони живуть звичаями своїх предків, співпраця з повстанцями, очікування боротьби з ворогом, віра в перемогу над ним пробуджує в них козацькі та гайдамацькі гени. Вірність цим звичаям наповнює їхнє життя глибоким змістом: своє призначення у цей нелегкий, вирішальний для України час вони вбачають у забезпеченні спадкоємності національно-визвольних ідей, у тому, щоб своїм особистим прикладом формувати на основі спадкоємності цих ідей національні характери нових поколінь українських повстанців, підтримувати незламність їхнього духу, волю до боротьби за свободу і незалежність, волю до життя.

Скажімо, дід Шевченко, колишній царський каторжанин, через усе своє життя проніс незганьбленими свою честь і гідність, вільнолюбні ідеали українського козацтва. Ще на каторзі, втративши дружину, він з кількомісячною донькою-сиріткою став супроти зла і неправди, не зійшовши з цього шляху упродовж усього свого життя. Сам винавчав, виховав і вивчив у гімназії свою донечку. Звичайно, виховував її в дусі відданості Україні, і українська справа стала смыслом її життя. Тому-то разом з батьком Тіна влилася в національно-визвольні змагання кінця 10-х – початку 20-х років ХХ ст. Батько доставляв холодноярцям продукти. Тіна була мужньою і винахідливою підпільницею-розвідником, чим старий Шевченко вельми і вельми гордився. Коли ж хлопці допитувались, за кого віддасть доньку, глибокодумно, багатобіччюче відповідав: «Хто більше ворогів уб'є, за того й віддам» [3, с. 143].

Не міг у жорстокий час випробувань української долі сидіти вдома і майже столітній козацький нащадок дід Гармаш. У таборі повстанців він порався по господарству, доглядав коні. До останньої хвилини свого життя дід Гармаш вірив у перемогу, працював для її наближення, полишивши цей світ з твердою переконаністю, що прийде той день, коли Україна стане вільною, незалежною. А ще просив, щоб сини поховали його у рідному селі біля його старої, на тому місці, що сам собі приготував.

Як бачимо, морально-етичною основою мети, смислу і цінності життя і діда Шевченка, і діда Гармаша є вірність обов'язку перед пам'яттю своїх предків, убоління за долю України, боротьба за неї, що виявляється у їх дієвій громадянській позиції, в укладі сімейного життя, самовідданому служінні національно-визвольним ідеалам.

Вірність законам лісу, законам боротьби повстанців з окупантами засвідчує і безкомпромісність холодноярців. У її основі – перевага загальнонаціональних інтересів над особистими, здатність переоцінити свою позицію, а коли потрібно й визнати свою помилку і прийняти єдиноправильне

виважене рішення, підпорядкувавши особисте загальнонаціональному, потребам часу. Це вияв того високого рівня національного самопізнання та самоусвідомлення, який визначав характер національно-визвольних змагань кінця 10-х – початку 20-х років минулого століття і який, на жаль, сьогодні так важко відроджується, особливо серед політичних діячів та громадських рухів, значної частини сучасної молоді, яка потрапила в полон зарубіжних сіоністських центрів, засліпленої космополітичними ідеалами, чужоземними релігійними і, так званими, культурними течіями, насаджуваними ними бездуховністю та національним винародовленням. Протистоянню таким згубним впливам, дієвому утвердженню в духовному світі наших, національних ідейних та звичасвих цінностей і мають служити спомини Ю. Горліса-Горського.

Справді-бо, візьмемо для прикладу трагічну розв'язку історії кохання автора споминів до Галі. Юрій щиро і самовіддано кохав дівчину, але ошукана чекістами, сподіваючись врятувати життя Юрію, вона видала імена трьох повстанців, таких дорогих для національної справи хлопців. Згідно з постановою про організаційний суд, людина, яка це зробила навіть несвідомо, підлягала найвищій карі – смерті. Як талановитий публіцист, скупими мазками, через окремі місткі деталі автор передавав потрясіння, викликане звісткою про те, що цю зраду вчинила його кохана Галя. За її життя він готовий був віддати на смерть свою честь і втекти з коханою з Холодного Яру, але боротьба суперечливих мотивів, драматичних почуттів завершується у його душі на користь обов'язку, клятви і законів лісу: Галя має померти! «Яке тут значення має твоя честь?! – писав Ю. Горліс-Горський. – Утікаючи від боротьби, чи не вбиваєш ти ножа у спину справі, яку не маєш права ставити нижче за своє особисте щастя!» [3, с. 165]. І він рішуче виконував вирок організаційного суду. Потому у відчай і собі хотів заподіяти смерть, але від цього кроку як справжній побратим його відвернув Андрій Чорнота, який співчуваючи Юрієві, постійно стежив за ним.

Нешадно, відповідно до законів лісу, були покарані зрадник Крамаренко та його спільник-сексот, які перекинулися на службу до ЧК, і навіть підозрілий селянин, який чи то був посланий чекістами, чи то просто забрів до лісу. Діяти так вимагали обставини, і повстанці так діяли, адже знали ще й інший закон боротьби за свободу: «ворог лише мертвий перестає бути ворогом» [3, с. 170]. Оця контрастність почуттів, внутрішніх мотивів і спонукань досить чітко вимальовує морально-етичне кредо повстанців: закон, доля нації, доля України – понад усе! До того ж, Ю. Горліс-Горський майстерно ввів в оповідь місцеві народні легенди та перекази про козаків, про покарання ними зрадників і таким способом наголосив на спадкоємності цих звичаїв українських національно-визвольних змагань, ще глибше вмотивовує дії і вчинки холоднорядців.

Воля до життя – невід'ємна складова звичаїв кожної загартованої в боротьбі за українську національну ідею особистості. Властива вона, звичайно, і повстанцям Холодного Яру кінця 10-х – початку 20-х років минулого століття. Це також напруження усіх своїх моральних, духовних, фізичних зусиль, спрямованих на подолання і знищення обставин, супротивних своєму

самоздійсненню. Це, зрештою, національне самопізнання і самоусвідомлення особистості, зокрема, та різних прошарків і верств населення загалом.

Шевченківський мотив нового вогню, що повіє з Холодного Яру – наскрізний у споминах Ю. Горліса-Горського. Він також є одним із виявів непокори ворогові, отієї волі до життя, що забезпечили спадкоємність наших національно-визвольних ідей, виформуваних в український національний звичай як складову повсякденного національного буття холодноярських повстанців. Характерно, що оце передчуття і жадання «нового вогню» охоплює усі верстви населення – від дітей до їхніх батьків і дідів, від повстанців до їхніх отаманів, пробуджуючи в них історичну пам'ять, козацьку кров і жадобу помсти ворогам, жадобу свободи і волі, стаючи своєрідним духовним символом того часу, який об'єднує маси в єдиний, живий, активно діючий національний організм. Переконливим свідченням того є маленька донька Петра Чучупаки Ліда. Як і раніше згадувана її ровесниця Дуся, перейнята повстанськими ідеями своїх батьків, ідеями «Холодного Яру» Т. Шевченка, вона так широко декламує його напам'ять, з особливим наголосом промовляючи: «Бо в день радості над вами розпадеться кара. І повіє огонь новий з Холодного Яру» [3, с. 88]. Це також вияв волі до життя.

Закладений він, цей вияв волі до життя, і в передсмертному заклику отамана «Готуй нових борців, Холодний Яре!» та понурій мовчанці озброєної юрби на його похороні після бою біля хутора Кресельці, адже в ній «відчувалася величезна, грізна обітниця помсти» [3, с. 95], і в загальному здвигіві мельниківців, охоплених напівлегендарними чутками про те, що «по всій Україні діє якась таємна організація і що весною український уряд дасть “гасло”, після чого вся Україна має повстати і винищить усіх ворогів». У самих лише Мельниках тепер «тільки балачок, що про те “гасло”, про ті нові “треті півні”, які мають зробити щось надзвичайне» [3, с. 81].

Гідно доповнив ці настрої й Василь Гордієнко, який уже двічі тікав з-під розстрілу. Тож коли й третій раз потрапив до рук чекістів і його знову чекав розстріл, він не втрачав віри у свою щасливу долю, якимось зверхньо ставився до ворогів і насмішкувато дивився на смерть, яка нависла над ним та Ю. Горлісом-Горським, додаючи йому сили духу і впевненості у втечі. «Знаєш, – звернувся він до свого побратима, – я хочу жити! А коли чоловік чогось сильно хоче, то досягне. Звичайно, коли як баран підставиш голову, то її розтовчуть. А ти твердо скажи собі: мушу втекти – і лови свою щасливу хвилику. Вона сама тобі під ноги підкотиться» [3, с. 132]. І справді, і Василь Гордієнко, і Юрій Горліс-Горський, не зневірившись у собі, впіймали-таки ту «щасливу хвилику» і врятувалися від розстрілу. Ось у таких морально-етичних та духовно-психологічних змістових вимірах сприймають волю до життя повстанці Холодного Яру та автор споминів про них. У таких змістових вимірах вони передали зміст цього поняття й наступним поколінням українців. Удумайтесь у це!

У своїх спогадах Ю. Горліс-Горський постійно зіставляє, порівнює та аналізує дві моралі, дві істини: українську, повстанську і чужинську, юдობільшовицьку. Такі зіставлення та порівняння цілком природні, адже дві

моралі, дві етики зійшлися не на життя, а на смерть в одному двобої, виявивши себе у цьому двобої на всю силу, найглибші глибини свого змісту. Суть цього змісту у тому, що, як про це було сказано вище, повстанці борються й умирають за українську національну ідею, виразниками якої вони є. Окупанти ж чинять насильство, несуть українцям кровопролиття. Українська національна ідея – свята ідея. Загарбницький «дух Росії» – втілення усього найпотворнішого, що є в людському житті. Тому-то повстанці живуть, борються і помирають з честю і гідністю як і належить справжнім героям. У цьому уже не раз ми мали можливість переконатися. Тепер пригадаємо кілька діянь юдобільшовицьких окупантів та їх трагікомічні розв'язки.

Поблизу Райгорода отаман Петренко зі своїми хлопцями впіймав п'ятьох кам'янських чекістів. Після допиту їх повели на страту. Нерви уповноваженого «по боротьбі с бандітизмом», здорового москаля-матроса, не витримали. Побачивши кинджал, він добре зрозумів, який безславний кінець його чекає, скорчившись, став благати подарувати йому життя. З усіх сил клявся, що «поїде відразу до свого “радімого” Петрограда і ніколи в Україну більше не повернеться» [3, с. 166]. Трагікомічною стала й смерть юдобільшовицького заброди Йослика. Козаки прив'язали його за ноги до вершечка молоді берізки, що росла біля мурашника, і пустили його. Йослик гойдався вниз головою, втикаючись нею в саме мурашине кубло, комахи лізли йому у вуха, рот, за комір сорочки, обліпили йому руки і ноги. Йослик верещав і грів руками мурашник, шукаючи порятунку. Комахи усе більше загризали його. Йослик конав у тяжких муках, отримуючи плату за вчинені злочини. Безвільний і нікчемний, він не зробив найменшої спроби опору чи то якоїсь втечі.

Щоб глибше і повніше розкрити усю потворну сутність «моралі» чекістів, дозволимо собі зачитувати ще один обширний уривок з розповіді Ю. Горліса-Горського. «Переглянувши накази, – згадує він, – встаю із-за столу і підходжу до Вільгуде-Соколова, який розмовляв із Загороднім. Блідий голова Подільської ЧК тремтячими губами все допитувався отамана, чи ми його вб'ємо. Хвилину дивлюся на його випечене інтелігентське обличчя. Його перелякані очі бігали із псячо-покірним благанням. У них був тваринний жах. Душу огортала огида і лють.

– Тебе не просто вбити, а жили з тебе треба тягнути!

Чекіст скривився.

– Тавагіші... Добгодії... Я помилявся... Я тільки тепер зрозумів... Мені наказували... Я більше не буду... і комуністом не буду... Я виїду зараз за когон, до батьків... Я ще молодий... Не вбивайте мене...

– Ти тепер тільки зрозумів? А як ті, що у списках, майже діти, дівчатка напровесні життя, просили тебе не вбивати їх, ти тоді не розумів?

Неймовірно хотілося збити нагайкою до крові ту випечену мордяку. В заляканому голосі акцент відчувався сильніше.

– Ти жид?

– Нет-нет! Єй богу, нет! Я хгістіанін... Газвжките мне гукі – перекгешусь!

Мені стало смішно, що приятель грізного Держинського, ворог, що пролив море крові, так ганебно рятує себе від смерті. Марно рятує» [3, с. 309]. Блазнювання петроградського москаля-матроса, Йослика, зовсім недавно самовпевненого у своїй правоті та усемогутності голови Подільської ЧК Вільгуде-Соколова характеризує їх як людей власної вигоди за будь-яку ціну, боягузів, отже й продажних, безпринципних, блюзнірських. Для них не існує нічого святого, нічого чесного. Вони легко торгують своєю честю і гідністю, адже такі поняття моралі та етики для цих виродків не становлять ніякої цінності. Цінність для них – сліпа, рабська покора своїм зверхникам, нажива, сите і паразитичне існування, блаженство нехай і на крові убитих ними безневинних дітей чи то тих, хто усім своїм життям захищав свою особисту свободу і незалежність, свободу і незалежність своєї нації.

Потворність морального ества юдобільшовицьких окупантів виявляється й у садизмі, з яким вони задовольняють свої звірячі потреби. Знуцання над мертвими тілами (як бачимо, так чинив не лише один Муравйов!), гвалтування жінок, дівчат і підлітків – то звичайна справа для ленінських «борців с бандітизмом», то – звичайні норми їхньої етики, якої чомусь сьогодні не вивчають у школах та вищих навчальних закладах. Звичайні, ще й тому, що ці «борці» вербувалися чекістами Держинського з середовища кримінальних злочинів. Так, неофіційний уповноважений Кам'янської ЧК, відповідальний за боротьбу з повстанчим рухом Сендер був не ким іншим як колишнім каторжанином, злодієм з Одеси і фахівцем з пограбування церков. Переважно з конокрадів, які втекли від самосуду селян, складався і його відділ. Своє основне завдання «в боротьбі с бандітизмом» вони також вбачали у грабежах, убивствах, гвалтуванні жінок, підпалах і т. д., і т. п. Звичайно, розгул юдобільшовицьких посіпак, прямо протилежний моральним звичаям українського народу, духовному укладові усього нашого національного життя, не лише викликав спротив широких мас, а й зобов'язував до помсти. Тому повстанці Холодного Яру не давали пощади цим «кмітливим учням тих, хто в боротьбі з ними був сильний своєю жорстокістю» [3, с. 162] які, п'яніючи від садизму, виконували волю ленінів-бланків, троцьких-бронштейнів, держинських. Така відповідь окупантам – то також наш національний звичай, який ми замість космополітичної християнської етики маємо шанувати й утверджувати на кожному кроці як одну з основ нашого повсякденного національного буття.

До яких роздумів, узагальнень і висновків спонукають сьогодні спомини Ю. Горліса-Горського про Холодний Яр? До чого вони зобов'язують? Щоб відповісти на ці запитання, їх необхідно прочитати і вивчити під кутом зору сучасних проблем українського державотворення. Справді-бо, у пошуках їх розв'язання ми так часто кидаємося з одних крайнощів у інші, запозичуючи чужоземні ідеї, теорії, концепції, звичаї, ба, й обряди тощо, закорінюємо їх в український ґрунт, нехтуючи нашими, прадавніми, сформованими усім ходом історичного розвитку нашого народу. Звичайно, ті ідеї, теорії, вчення, концепції, звичаї та обряди, не маючи під собою природного ґрунту, засихають, спотворюють свою сутність, завдають нам непоправної шкоди. Природне ж,

тобто національне, – затоптується нашою байдужістю, недалекоглядністю, погордою у ставленні до нього як до чогось архаїчного, віджилого і непотрібного, також не знаходить свого подальшого становлення і розвитку, не стає основою процесів національного відродження і національного будівництва на сучасному етапі українського державотворення.

Отож, спомини Ю. Горліса-Горського мають спонукати нас повернутися до наших первнів – ідейних, духовних, соціальних, політичних. У «Холодному Ярі» автор чітко окреслив систему національних, насамперед, духовних цінностей, подав на основі цих цінностей духовний портрет нашого народу періоду національно-визвольних змагань кінця 10-х – початку 20-х років ХХ століття. Саме їх, і ніякі інші, маємо розвивати та утверджувати в нашому сьогочасному житті в першу чергу, бо ж без цього ніколи не збудуємо справді незалежної української держави, бо ж ніхто, окрім нас, їх не буде розвивати і утверджувати.

Візьмемо для прикладу особливості формування духовного світу, світогляду, а відтак і життєвої та громадянської позиції нових поколінь українців, розуміння ними таких фундаментальних морально-етичних понять, як мета, смисл і цінність життя. Маємо твердо й однозначно сказати: вони засвідчують винародовлення переважної більшості представників цих поколінь. Прикро, що йдеться не лише про наймолодших, тих, хто сьогодні виходить на шлях самостійного життя, а й далеко старших, здавалось би, життєво досвідченіших, тих, хто вже завершує цей шлях. Порівняємо у цьому плані, скажімо, шкільну та студентську молодь і найвищі шари українського суспільства – народних депутатів, громадських, культурно-освітніх і політичних діячів, письменників, учених, інших представників інтелігенції. Ні, не можна сказати, що усі вони однакові. І серед одних, і серед інших є чимало національно свідомих, тих, хто виборював нашу сьогоднішню Незалежність на засланнях, голодував на холодному київському граніті, вів за собою інших під час Всенародного повстання проти режиму Кучми у 2004 році, тих, хто у Верховній Раді усіляко підтримував і допомагав їм. Та все-таки цього виявилось недостатньо, щоб українська національна ідея, національне самопізнання та самоусвідомлення стало життєвою необхідністю, життєвою потребою, основою громадянської позиції, розуміння мети, смислу та цінності життя кожного українця, джерелом усвідомлення ним свого місця і призначення в житті сьогочасного українського суспільства, в національній історії загалом. Забракло цього нам тому, що за роки Незалежності ми не зуміли сформувати масштабності та глибини національного мислення і світогляду різних верств і прошарків українського суспільства, не зуміли допомогти їм позбутися перестраховництва і страху, загнаного в кістки сталінсько-брежневським НКВД-КГБ. Це ж і зумовило нашу зупинку, роз'єднаність, відсутність цілеспрямованого руху вперед. Героям же «Холодного Яру» Ю. Горліса-Горського було властиве таке мислення, такий світогляд. Пригадаймо хоча б як дід Гармаш нагадував молодим повстанцям, що «дівчата в нас козаків люблять, а не маминих синків» [3, с. 181], отже це був критерій оцінки здатності юнака створити повноцінну, національно свідому сім'ю,

виховувати своїх дітей на звичаях козацького лицарства, козацької звитяги, а не на дрібних матеріальних розрахунках. Живучи за значно складніших обставин, вони дорожили Україною, не шукали щастя в чужих країнах, а творили свою долю, усвідомлюючи, що «від того скільки цеглинок ворожого муру проб'ємо лезами і кулями залежить підсумок боротьби» [3, с. 166], шукаючи способів цієї боротьби з ворогом, використовуючи його ж методи, б'ючи його ж зброєю. Яку силу волі, яку віру у свою справу необхідно було мати, щоб і в сталінсько-брежнєвські часи пронести їх у своїй душі, у своєму серці. А холоднорець Сидір Темний і в ці часи «був упевнений у тому, що зробив правильний вибір, ставши у лави борців за Українську державу, що Україна здобуде незалежність і стане державою. У різні роки свого життя, у тому числі й у час брежнєвщини, він не раз казав дружині брата Гаврила Олександрі Темній: “Побачиш, Олександро, наступить такий час, коли ця влада щезне і буде та, за яку ми проливали кров. Україна стане вільною, і буде своя держав. Може не діждемося ми, то доживуть твої діти чи онуки?”» [3, с. 374].

Не будемо говорити про ворожі Українській Державі партії, рухи, громадські об'єднання, ідеї та ідеології. Тут усе зрозуміло: і регіонали на чолі з В. Януковичем, і різного роду медведчуки, табачники, фельдмани, азарови – це прямі спадкоємці отих главарів «по боротьбі з бандітизмом», про яких розповів Ю. Горліс-Горський у споминах «Холодний Яр». Сьогодні цих новоявлених ленінсько-бронштейнівських кровопивць повно у Верховній Раді, вони проникли у всі економічні, соціальні, культурно-освітні, бізнесові, владні і т. д. структури і преспокійно нищать там нашу державу, готуючи нам на замовлення Москви та зарубіжних сіоністських центрів нове рабство [7]. Чому ж їх ніяк не розпізнають наші виборці під час виборчих кампаній? Чому їх ніхто не притягне до карної відповідальності за скоєні злочини? Чому і хто, нерідко, творить з них образи страдників за Україну, коли вони мають сидіти за ґратами або ж бути видвореними за межі України за антидержавну, підривну діяльність? Причина криється зовсім не в їх силі, не в грошах, які вони награбували, руйнуючи і нищачи Україну. Це такі само людя, як, скажімо, конокради з відділу Сендера і їх командир, начальник Подільської ЧК Вільгруде-Соколов та їм подібні. Їх, як і останніх, також чекає безславний кінець! Коли ж прийде той кінець, чому він так далеко віддалився від нас?

Відповідь тут необхідно шукати в самих нас: не вони сильні, наша поблажливість у ставленні до них, втрата більшою частиною нашого суспільства звичаїв та ідеалів національно-визвольних змагань, самоошуканство і оманлива надія на далеку від проблем нашого національного сьогодення християнську етику покори і каяття (в чому нам каятися?), отой страх, загнаний сталінсько-брежнєвським НКВД-КГБ у кістки, привели ворогів України до влади в українській державі на різних її щаблях і в різних її структурах. До того ж, ми ще й досі у своєму способі мислення, світосприйнятті, світорозумінні, світовираженні та світоутвердженні значною мірою залишаємося комуно-советськими! Комуно-советськими залишаємося і в економіці, політиці, духовому та громадсько-політичному житті! Хочемо будувати незалежну

Україну, нічого не змінюючи! Хочемо нового життя, сподіваючись, що якимось-то воно все само по собі зробиться! Не так, скажете? Тоді дозвольте запитати: хто взяв за основу оцінки програм і діяльності кандидатів у депутати усіх рівнів, кандидатів у Президенти ідеї князя Святослава, І. Мазепи, П. Орлика, І. Виговського, Т. Шевченка, І. Франка, Т. Зіньківського, С. Петлюри, С. Бандери, Д. Донцова, М. Міхновського, Ю. Вассіяна, М. Сціборського, етику українського козацтва, Холодного Яру, вояків і воячок ОУН і УПА? Хто з них і як укладав свої передвиборчі програми на питомих українських ідейних, цінностях? Ніхто! Один лише В. Ющенко почав говорити про них, але і йому забракло і власних сил, з одного боку, і розуміння та підтримки широкого загалу, з другого. Не зрозумівши і не підтримавши на цьому ґрунті В. Ющенка, привели до влади олігархів, нахабних, цинічних і нещадних нищителів України. Тепер у розпачі розводимо руками: де взялось лихо? звідки воно впало на наші голови? Повірити ж у те, що не хто інший, як ми самі звалили собі на голову те лихо, не хочемо, не маємо на те волі. Зробити ж це, усе-таки, доведеться, коли хочемо бути самими собою, коли хочемо бути українським народом, українською нацією!

Держава – не лише територія, органи влади, уряди, партії, підпорядковані їм різні верстви народу. Держава лише тоді держава, коли не народні маси, які живуть на цій території, підпорядковані органам влади, урядам і партіям, а якраз – навпаки. Тобто народ, держава, підпорядковують собі органи влади, уряди, партії, використовують їх як інструменти панування цієї нації на своїй території. Держава – це також національна духовність, національна ідея як джерело національної свідомості і народовладдя. Але ж будуємо Українську Державу далеко не на цих підставах!

Аж ніяк не можемо назвати «штатних» народних депутатів типу яворівських, костенків, матвієнків, мовчанів, не кажучи уже про симоненків, мартинюків, сухих, представниками українського народу у найвищому законодавчому органі України. Ображені яворівські пішли на службу до Ю. Тимошенко і стали захищати та виправдовувати вбивць В. Олійника у лісі на Кіровоградщині. На всі заставки, де потрібно, а де й ні, критикували тодішнього Президента В. Ющенка, замовчуючи (чи то не спростовуючи) наведені їхніми ж колегами С. Хмарою та Д. Чоботом факти підступних задумів Ю. Тимошенко, її небачені фінансові махінації, рахунки у банках острова Науру (1 млрд доларів США) та острова Мен (401 млн доларів США). Правда, одразу після приходу до влади дружна команда В. Януковича закрила щотижневу радіопрограму «20 хвилин з Яворівським», яку він мав за незручного йому Президента В. Ющенка. Що ж тоді думали В. Яворівський, М. Жулинський, Ю. Мушкетик, Д. Павличко, І. Драч, Л. Лук'яненко, Б. Горинь та інші, коли ставили свої підписи під зверненням «Геть руки від Тимошенко!», опублікованому в «Літературній Україні» від 6 січня 2011 року. «Від якої Тимошенко?» – дозвольте запитати. Від тієї, що перевершила бланків, бронштейнів, хіршів, дзержинських своїми рахунками у закордонних банках?!

Дещо дипломатичніші костенки та матвієнки, створивши для себе кишенькові партії, чи то мовчани, «приватизувавши» собі «Просвіту», воліють

від каденції до каденції тихо відсиджуватись у депутатських кріслах, вряди-годи заявляючи про свою млявість та несміливу позицію, організувавши демонстративну ходу з прапорами «на захист» інтересів народу. Звичайно, їм ніколи й на думку не спаде співвіднести свої принципи та ідеали з принципами та ідеалами повстанців Холодного Яру, вояків та воячок ОУН і УПА, хоча «борються» за їх визнання як справжніх українських патріотів, а іноді й висвітлюють їхню діяльність у своїх виданнях. Та за всього того громадянська позиція цих політичних діячів чомусь ніяк не співпадає з позицією холодноряців та вояків і воячок ОУН і УПА, не кажучи уже про самопожертву в ім'я української справи, в ім'я української ідеї. Оце і є та етика, яка визначає сутність, так званих народних депутатів. Чи ж за це боролись холодноряці? Чи ж таку етику вони сповідували? Пригадаймо тут, хоча б Андрія Чорноту з його неприйняттям теорії непротилежності злу і насильству та потребою «гострих зубів», а не павиного хвоста, етику безкомпромісності Юрія Дроботківського, Автонома, Василя, Петра Чучупаків, Юрія Горліса-Горського, які загинули в нерівних боях з ворогом, але не зрадили собі, українській національній ідеї, Україні та її незалежному майбутньому. Тому вельми і вельми злободенним є надзавдання «створити нову українську еліту, когорту мужніх, що послідовно і наполегливо відстоюватиме національні інтереси, національну честь, плекатиме національний дух. Створити і привести цих людей до влади» [3, с. 416], яке поставив у одному із своїх виступів у Холодному Яру Р. Коваль. Це справді так! Щоб виконати це надзавдання, знову звернемося до уроків Холодного Яру. «Радвлада остаточно губить селянство, – говорив долинський отаман Сергій Клепач, – закабалює його, створює голод і злидні, а все тому, що на чолі уряду – жиди і кацапи... **Якби був президент український** (виокремлення шрифтом наше. – О. В.), зовсім інша справа була б... Зараз не час сидіти і чекати, треба підняти всередині країни збройне повстання» [3, с. 401]. Відроджена видавцями «Холодного Яру» Ю. Горліса-Горського наша історична пам'ять, пам'ять про справжніх сподвижників української національної ідеї зобов'язує нас зробити свій рішучий вибір і назавжди розпрощатися не лише з януковичами, тимошенками, їхніми партіями та фракціями у Верховній Раді, а й з отими «штатними» та самовпевненими депутатами-псевдопатріотами і дати дорогу спадкоємцям Холодного Яру, ОУН і УПА, тобто справжнім і послідовним творцям нової, справді незалежної України.

У своїх споминах Ю. Горліс-Горський не раз говорив про Махна і махновщину. На жаль, махновщина заідає нас сьогодні так само, як і у 20-ті роки минулого століття. Сьогодні протиставлянням партій і рухів так званого національно-демократичного спрямування вона руйнує підвалини української незалежності, створює їй внутрішню загрозу. Так, Рух Б. Тарасюка, УНП Ю. Костенка, «Свобода» О. Тягнибока і т. д. мають право на свою позицію, мають право у всьому відстоювати її, але в жодному разі вони не мають найменшого права знекровлювати національно-демократичні сили, зводити їх у двобій одна проти одної, своє егоїстичне «Я» ставити вище загальнонаціональних інтересів, коли вирішується доля України.

Тут знову звернемося до роздумів Ю. Горліса-Горського і винесемо з них повчальний урок. «Чи знаю я, – писав він, – чому повстання на більшій частині України можна викликати лише тоді, як червоні приїжджають дерти “развйорстку”?.. Чи можу я знати, чому український селянин готовий боротися на життя і смерть із ворогом лише під своїм селом, найдалше під своїм повітовим містом? Далі – то вже не його діло... То вже справа Петлюри з армією, в існування і силу якої він свято вірить. Якби не те переконання, може, легше було б зробити із повстанців національне військо... Українське село готове лише збройно боронити свої стріхи, для всієї України дожидає визволителя із заходу»... [3, с. 345]. На жаль, і сьогодні наші національно-демократичні партії і рухи, їх лідери не подолали в собі бажання за рахунок інших вивищити себе, а насправді програти справу національного відродження, видавати себе за перших українських патріотів, «боронячи свої стріхи», хоча, як показало Всеукраїнське повстання 2004 року проти режиму Кучми, українське село разом із містом дружно вийшло на першу лінію боротьби за українську Незалежність. Але засліплені своєю амбітністю, втративши почуття відповідальності перед своїм народом, лідери різних рухів і партій, поставлені «на чоло» народу, втратили зв'язок з народними масами, їхню довіру до себе, знехтували звичаями національно-визвольних змагань українців і, врешті-решт, привели до влади олігархів, ленінсько-бронштейнівських спадкоємців, зрадників свого народу і московських прислужників. Знову ж таки на цих підставах нової, незалежної України не збудуємо. Отож, готуй нових борців, Холодний Яр! Час показав, що не ті, хто відсиджувався у комунопартноменклатурних кріслах та кабінетах, не ті, хто таємно доносив на чесних людей, не комуністичні поліцаї, які, за словами Т. Шевченка, випрошували у Москви та її посланців, «хоч дулю, хоч півдулі, аби в саму пику», а потім швидко перефарбувалися у «патріотів», поставивши власні інтереси вище інтересів нації, а лише і лише спадкоємці холодноярців, тобто ті, хто щиро прийняв у свою душу і серце, послідовно сповідує ідеали та звичаї національно-визвольних змагань і готовий жертвувати за них своїм життям, можуть і доведуть справу української національної революції до переможного її завершення.

Список використаної літератури

1. Винниченко В. Відродження нації. Історія української революції (марець 1917 р. – грудень 1919 р.) / Володимир Винниченко. – К.-Відень, 1920. – Ч. I.
2. Винниченко В. Відродження нації. Історія української революції (марець 1917 р. – грудень 1919 р.) / Володимир Винниченко. – К.-Відень, 1920. – Ч. II.
3. Горліс-Горський Ю. Холодний Яр. Спомини осавула 1-го куреня полку гайдамаків Холодного Яру. Упор., ред., передм., примітки, біографічні довідки, додатки Р. Ковалю. Дванадцять видання, виправлене і доповнене / Юрій Горліс-Горський. – Вінниця, 2010.
4. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / Михайло Грушевський. – К., 1991.
5. Донцов Д. Дух Росії / Дмитро Донцов. – К., 2011.

6. Лозко Г. Українське язичництво / Галина Лозко. – К., 1994.
7. Рог В. Українофобія. П'ята колона та її ляльководи.
8. Ткаченко Б. Під чорним тавром / Борис Ткаченко. – Суми, 2008.
9. Черемський К. Шлях звичаю / Кость Черемський. – Харків, 2002.

*Стаття надійшла до редакції 10.04.2012
Прийнята до друку 26.04.2012*

**«PREPARE NEW FIGHTERS, COLD FURIOUS!»
(CUSTOMS OF NATIONAL LIBERATION COMPETITIONS IN
REMEMBRANCES «HOLODNUJ JAR» BY YURIJ HORLIS-HORSKYJ)**

Oleksij VERTIJ

*The Sumy State Pedagogical University the name of A. S. Makarenko,
Romenska Str., 87, Sumy, Ukraine, 40002*

On the basis of ordinary values of National liberation Competitions the spiritual world, motivation of actions, acts, becoming of characters and civil position of insurgents of Holodnuj Jar of beginning of XX of century, is investigational.

Key words: national, honour, dignity, faith, sens of ruin, aim, value, life.

**«ГОТОВЬ НОВЫХ БОРЦОВ, ХОЛОДНЫЙ ЯР!»
(ЭТИКА НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ БОРЬБЫ В
ВОСПОМИНАНИЯХ ЮРИЯ ГОРЛИСА-ГОРСКОГО «ХОЛОДНЫЙ ЯР»)**

Олэксий ВЕРТИЙ

*Сумской государственной университет им. А. С. Макаренко,
ул. Роменская, 87, г. Сумы, Украина, 40002*

Исходя из этических ценностей национально-освободительной борьбы исследовано духовный мир, мотивацию действий, поступков, становления характеров и гражданскую позицию повстанцев Холодного Яра начала XX столетия.

Ключевые слова: национальный, честь, достоинство, вера, саможертвенность, цель, смысл, ценность, жизнь.

